

■ УДК [783:271.2]:[378:78.071.2]

В. Г. Бойко, кандидат мистецтвознавства, доцент, завідувач кафедри хорознавства та хорового диригування, Харківська державна академія культури, м. Харків

ПРАВОСЛАВНА ДУХОВНА МУЗИКА В ПРОФЕСІЙНІЙ ПІДГОТОВЦІ ДИРИГЕНТІВ-ХОРЕМЙСТЕРІВ

Проаналізовано особливості православного духовного хорового мистецтва XIX — XX ст. у контексті вітчизняної художньої культури. Православна духовна хорова музика розглядається як соціокультурний феномен і цілісна музично-педагогічна система, що містить теоретичні й практичні принципи навчання та виховання професійних хорових диригентів. Виявлено деякі особливості вивчення й інтерпретації духовних творів російських та українських композиторів у процесі підготовки диригентів-хормейстерів. Розглянуто проблему вибору репертуару в навчально-виховному процесі.

Ключові слова: музична культура, православна церковна культура, духовна музика, індивідуально-авторські особливості.

В. Г. Бойко, кандидат искусствоведения, доцент, заведующий кафедрой хорovedения и хорового дирижирования, Харьковская государственная академия культуры, г. Харьков

ПРАВОСЛАВНАЯ ДУХОВНАЯ МУЗЫКА В ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ПОДГОТОВКЕ ДИРИЖЕРОВ-ХОРЕМЙСТЕРОВ

Анализируются особенности православного духовного хорового искусства XIX — XX ст. в контексте отечественной художественной культуры. Православная духовная хоровая музыка рассматривается как социокультурный феномен и целостная музыкально-педагогическая система, которая включает в себя теоретические и практические принципы обучения и воспитания профессиональных хоровых дирижеров. Выявлены некоторые особенности изучения и интерпретации духовных произведений русских и украинских композиторов в процессе подготовки дирижеров-хормейстеров. Рассмотрены проблема выбора репертуара в учебно-воспитательном процессе.

Ключевые слова: музыкальная культура, православная церковная культура, духовная музыка, индивидуально-авторские черты.

V. G. Boiko, Candidate of Art Criticism, Associate Professor, Head of the Department of Choral Conducting, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

ORTHODOX SPIRITUAL MUSIC IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF CHORAL CONDUCTORS

The characteristics of the Orthodox spiritual choral art XIX — XX cent. in the context of the national culture are analyzed. Orthodox Church

Choir Music is seen as a social and cultural phenomenon and as an integrated musical educational system, which includes theoretical and practical principles of training and education of professional choral conductors. Some features of the study and interpretation of the spiritual works of Russian and Ukrainian composers in the preparation of conductor choirmaster are identified. The problem of the choice repertoire in the educational process is considered.

Key words: musical culture, the Orthodox church culture, spiritual music, individual copyrights features.

Постановка проблеми. Хорове мистецтво останньої чверті ХХ — початку ХХІ ст. є складовою художньої культури України. Професійне музичне мистецтво хорового співу розглядається як особливе явище художньої культури України, культурологічний феномен, у якому поєднані музичне мистецтво і педагогічна практика. На початку ХХІ ст. дедалі більшої актуальності набуває духовна сфера життя, що позначається на композиторській творчості, виконавстві, навчальному процесі, науковій діяльності тощо. Поняття масової музичної культури й елітарного музичного мистецтва взаємопов'язані в межах хорового мистецтва.

Сучасна ситуація в Україні, з характерним стилем постмодерну у сфері культури, глобальна інформатизація громадського життя й освіти актуалізують проблему збереження й відродження духовних традицій, зокрема православної духовної музики. Вивчення вітчизняних художніх і естетичних традицій дозволяє зберегти самобутність національної культури, уникнути асиміляції в стихії сучасних процесів глобалізації.

Інтенсивний розвиток засобів масової інформації й телекомунікаційних технологій зумовлює небезпеку інформаційного забруднення, пов'язаного з тим, що численна музика сумнівної якості, низького художнього рівня нав'язується публіці. Багатьом нетлінним музичним цінностям загрожує профанація. Вплив популярної музики на молодь має також безсумнівні негативні аспекти. У зв'язку із цим в останні десятиліття спостерігається підвищений інтерес учених, дослідників до традиційних видів мистецтва, зокрема духовного хорового мистецтва, його історичного підґрунтя, питань теорії й термінології, визначення ролі та місця хорового мистецтва в художній культурі України.

Хоровий спів — один з національно-специфічних жанрів слов'янської музики — посідає особливе місце в культурі: його своєрідність оснований на розумінні людиною самої сутності музичного мистецтва. У вітчизняному мистецтвознавстві усталилася

традиція розглядати хоровий спів як прояв глибинних джерел народної культури.

Однією з основних форм духовної музики другої половини XVII ст. стає багатоголосся, зокрема знаменний розспів, що вводить у багаті багатоголосні побудови, змінюючи їхню ладову структуру. Водночас у цей період давні церковні наспіви починають втрачати популярність.

У другій половині XVIII — початку XIX ст. хорове мистецтво, будучи нерозривно пов'язаним з формами церковної літургії, стає професійним видом діяльності, тобто видом діяльності, що передбачає професійну підготовку й фахову освіту. Саме в цей час хорове мистецтво в його кращих зразках набуває характерних ознак класичного.

У XIX ст. спостерігається поступове повернення вітчизняних композиторів до основ національної музики. Вони у великому захваті пишуть духовну музику. На зламі XIX–XX ст. з'являється ціла плеяда композиторів — представників Нового напрямку в духовно-музичній творчості, а саме: О. Т. Гречанінов, О.Д. Кастальський, С. В. Рахманінов, П. Г. Чесноков та ін.

У радянський період історії ставлення науки до релігійних передумов хорового співу було негативним. Разом з небувалим розквітом і піднесенням народного хорового мистецтва відбувався повний занепад духовного. Усюди домінували антирелігійні настрої. Духовну музику було практично заборонено. У цьому контексті актуальним є нове бачення історії вітчизняного хорового мистецтва, основане на сучасному сприйнятті минулих епох.

У XX ст. православна духовна музика пройшла кілька етапів розвитку, що відбивають не тільки внутрішні процеси, але й впливи зовнішніх умов. Ці етапи умовно представлені в такій хронологічній послідовності (за М. Парф'юновим та ін.):

1) кінець XIX ст. — 1917 р. — зародження й розвиток Нового напрямку духовної музики, формування його творчих принципів;

2) 1920–1950-і рр. — зниження інтенсивності творчості майстрів культової музики; здійснення спроб симфонічного втілення духовно-музичних творів;

3) 1980-і рр.: у прихованому прояві — відновлення традицій культового співу; у зовнішньому прояві — розвиток духовно-концертної сфери, втілення її, насамперед в інструментальних, вокально-інструментальних і симфонічних творах;

4) із 1990-х рр. — новий етап творчості в різних сферах і жанрах духовної музики.

В останні десятиліття ХХ — початку ХХІ ст. в Україні та Росії сформовані століттями хорові традиції зазнають значних труднощів, спричинених зміною соціально-економічних умов.

Нині в умовах інтеграції України в європейський культурний простір особливо актуальним стає збереження високого рівня музичної культури, художнього досвіду, набутого в попередні часи.

Одним з найголовніших завдань залишається пошук нових методів, прийомів, засобів духовного виховання молоді. Незважаючи на існуючу сучасну програму вищої професійної освіти в галузі хорового мистецтва, постає необхідність створення концепції, основаної на кращих традиціях академічної музичної школи. Концепція професійної освіти у сфері хорового мистецтва ґрунтується на такій системі: школа — училище — вnz. Вона також передбачає міждисциплінарну взаємодію спеціальних музичних, музично-теоретичних, сучасних гуманітарних і культурологічних дисциплін.

Вирішенню завдань виховання та підготовки молодих кадрів — диригентів-хормейстерів, на нашу думку, сприяють:

- розвиток самостійності й творчості студентів (участь у курсах, фестивалях та ін.);
- розвиток художнього й гуманітарного мислення студентів;
- репертуарна політика;
- активна концертно-виконавська, гастрольна діяльність.

Безумовно, ці фактори є традиційними. Нині викладачам творчих вnz необхідно зважати на сучасні тенденції розвитку хорової культури й прагнути постійного вдосконалювання професійної майстерності, що дозволить плідно вирішувати завдання духовного виховання молоді засобами вітчизняної хорової музики.

Духовна музика ХХ ст. представлена двома самостійними сферами — літургічною і духовно-концертною. Перша з них — це богослужбовий спів, традиції якого сягають давньоруських розспівів, що склалися відповідно до встановлених церквою канонів. Друга сфера — різноманітніша щодо засобів художнього втілення. До неї належать:

- духовно-концертне хорове мистецтво а cappella, створене на основі богослужбового співу й зберігає з ним певне споріднення;
- духовна вокально-інструментальна музика як результат тенденції до відокремлення від православного богослужбового канону й уведення інструментального (оркестрового, органного або інструментально-ансамблевого) супроводу для співочих творів;
- духовно-інструментальна музика, яка є логічним завершенням у розвиткові позахрамового духовно-музичного мистецтва, що за

засобами вираження майже або повністю відокремлена від православної традиції.

Усі означені явища пов'язані з давніми пластами національного мистецтва, і, відповідно, мають спільні глибинні коріння і джерела.

У вітчизняній музичній хоровій педагогіці духовна музика розглядається у двох значеннях: у широкому сенсі — це зразки класичної й сучасної хорової музики, що мають високу художню цінність; у вузькому — музика, написана на церковні тексти з відповідним змістом і призначена для концертного виконання. Але і та, й інша духовна хорова музика правомірно розглядається як засіб духовного та морального становлення особистості, а в контексті статті — духовного виховання молодого покоління.

Вітчизняні композитори (М. В. Глінка, С. І. Танєєв, С. В. Рахманінов, П. Г. Чесноков, О. Т. Гречанінов, Г. В. Свиридов та ін.) створювали хорову музику різних жанрів. Це — ораторії, кантати, православні літургії, всеношні, хорові концерти, поеми, хорові мініатюри й ін. Слід зазначити, що однією з особливостей цієї музики як світської, так і написаної на церковні тексти є художня цінність.

Хорове мистецтво — синтез музики й поетичного тексту (В. І. Краснощочков, Л. В. Живов, Л. В. Шаміна й ін.). Інтонаційна сутність музичного мистецтва сприяє поглибленому сприйняттю поетичного тексту (Б. В. Асаф'єв).

У зв'язку з вищевикладеним, найважливішими є фактори, головний серед яких — репертуарна політика академічного хорового колективу студентів, що сприяє духовному вихованню як його учасників, так і слухачької аудиторії.

Проблема вибору репертуару є головною в естетичній сфері виконавського мистецтва, а також однією з основних у підготовці хормейстерів і керівників хорових колективів. У практиці диригентсько-хорової освіти склалися принципи й критерії підбору репертуару, що дозволяють плідно вирішувати педагогічні завдання. Традиційно процес професійної підготовки майбутніх диригентів-хормейстерів базується на кращих класичних зразках творчості вітчизняних композиторів, сучасної хорової музики, обробках народних пісень. Водночас слід зазначити, що в останні роки до навчального репертуару диригентсько-хорових дисциплін («Хоровий клас», «Диригування») вводять зразки православної духовної музики.

У практиці хорового виконавства усталилися принципи формування репертуару, основними з яких є художня цінність

і відповідність поставленим педагогічним завданням. Зважаючи на ці принципи підбору репертуару, як умови духовного розвитку молоді, правомірним, на нашу думку, є введення до репертуару молодіжного хору творів вітчизняних композиторів, різних за змістом, образом, фактурним і гармонійним мисленням тощо. У цьому сенсі значимі духовні твори російських та українських композиторів (С. Рахманінов, П. Чесноков, О. Гречанінов, О. Архангельський, Б. Целковніков, М. Лисенко, О. Кошиць та ін.). До репертуару сучасного молодіжного хору необхідно долучати кращі зразки духовної музики, як безпосередньо літургійні, так і духовно-концертні. Глибина, проникливість вітчизняної музичної культури надихають виконавців і слухачів на піднесені почуття й шляхетні думки.

З огляду на навчальну спрямованість, репертуар академічного хору студентів Харківської державної академії культури надзвичайно різноманітний і містить твори композиторів різних стилів та напрямів. Широко представлений блок «Православної духовної хорової музики»: твори О. Т. Гречанінова (цикл «Страстная седмица», хорові концерти «Внуши Боже молитву мою», «К Богородице прилежно», «Херувимская песнь» та ін.), хорові концерти П. Г. Чеснокова («К Богородице прилежно», «Заступнице усердная», «Тя едину», «Тебе необоримую стену» й ін.), окремі номери з твору С. В. Рахманінова «Всенощное бдение», хорові концерти О. А. Архангельського («Помышляю день страшный», «Гласом моим ко Господу воззвах»), частини з літургії О. В. Кошиця, М. Д. Леонтовича, духовні твори М. В. Лисенка, П. Н. Толстякова, В. В. Польової, Б. М. Целковнікова, А. Шнітке тощо.

Пропаганді хорової музики сприяє концертно-виконавська діяльність — важлива складова творчої роботи хорового колективу. Публічний виступ хору на концертній сцені викликає у виконавця особливий психологічний стан, що відзначається емоційною піднесеністю, схвильованістю. Концертно-виконавська діяльність хору є одним з активних засобів музично-естетичного й духовного розвитку виконавців, а також слухачів. У зв'язку із цим концертний виступ хору повинен бути ретельно підготовленим. Види концертних виступів можуть бути різними як за обсягом виступів, так і за змістом концерту та являти собою самостійний концерт хорового колективу (в одному або двох відділеннях) або участь хору у зведеному концерті поряд з іншими творчими колективами. Необхідно ретельно продумувати питання репертуару, а саме: наявність контрастності в драматургії концертного виступу хору,

орієнтованість на розкриття художнього образу творів, що виконуються тощо.

Концертне виконання навчальним студентським хором колективом духовних творів визначає актуальність питання побудови концертної програми. З огляду на виконавські традиції православної духовної музики, а також особливості концертного виконавства, правомірно планувати програму за такими принципами: черговості номерів Божественної Літургії або Всеношної православної церкви; контрасту й динамічного розвитку від початку концертної програми до її завершення.

Основний етап у вивченні зразків православної духовної музики — конкретизація сфери (літургійної і духовно-концертної) й аналіз епохи їхнього створення.

Прикладом літургійної сфери є окремі номери з твору С. В. Рахманінова «Всеношное бдение», окремі номери з циклу «Страстная седмица» О. Т. Гречанінова, частини з літургії О. Кошиця, М. Леонтовича, «Свете тихий» П. Толстякова.

Прикладом духовно-концертної сфери — «Верую» Б. Целковнікова, «Три духовных хора» А. Шнітке, запричасний твір О. Т. Гречанінова «К Богородице прилежно». Також до цієї сфери відносимо духовні твори сучасних композиторів (Л. Дичко, Б. Фільц, В. Степурко, В. Польова, В. Сідельніков тощо). Сучасне хорове мистецтво збагачує класичну, академічну музику своєрідною музичною мовою, поняттями, насичує новими гармонійними звучаннями, тембрами.

Однієї з найважливіших особливостей інтерпретації духовної музики є особливе відношення до тексту й наспіву в духовних творах. Більшість дослідників вважають: текст і наспів єдині, нерозривно пов'язані, текст відіграє провідну роль, впливаючи на наспів, який поступово здобуває незалежність (І. Гарднер, В. Білінін та ін.). Основну роль словесного тексту в давньоруському співочому мистецтві відзначають і музикознавці. Так, Ю. Келдиш наголошує: «При тесной и неразрывной связи слова с напевом, присущей средневековой монодии, малейшие отступления от количества слогов в поэтической строке или расстановки акцентов неизбежно вызывали некоторые, хотя бы и небольшие, изменения мелодической структуры» [5, с. 87–88]. Тому в процесі вивчення духовних творів першочерговим є аналіз змісту й структури тексту, а також особливостей взаємодії його з музичним матеріалом.

Важливо вимовляти текст, проникаючи в його зміст і досягати емоційного, свідомого ставлення до нього. У зв'язку з цим також

необхідно надати знання студентам про ідею, драматургію Божественної Літургії й Всеношної (зміст, сутність і послідовність кожного з номерів).

Православні хорові твори по суті є втіленням духовності в музичному мистецтві. Церковний спів відрізняється від світського, що зумовлено роллю пісень і текстів у драматургії Божественної Літургії. У зв'язку із цим виникає необхідність утілення духовного начала в хоровому співові. Тому в процесі вивчення й інтерпретації зразків духовної музики у нас необхідно прагнути зважати на ці особливості.

Загальна драматургія духовних творів вибудовується на основі розвитку музичного матеріалу. Відтак необхідно проаналізувати художню форму (особливості побудови частин, розділів, фраз та ін.), а також виявити особливості розвитку музичного матеріалу як умови, що визначають виконавське трактування.

Найважливіше завдання виконання творів духовної музики в навчальній практиці — це так звана стрункість у співі, під якою прийнято розуміти гармонійну злагодженість у хорі між окремими голосами й хоровими партіями, тобто «злиття» в єдиний художній ансамбль (П. Чесноков, О. Дмитревський, К. Пігров, В. Краснощеків та ін.). А це, у свою чергу, потребує високого рівня вокально-виконавської культури хорового колективу, володіння технікою співочого дихання, звукоутворення, звуковедення. Необхідно, щоб звук був округленим, прикритим і водночас яскравим та дзвінким.

Вирішенню цих завдань сприятимуть постійна цілеспрямована організована вокальна робота в «Хоровому класі», виконання різних вправ для досягнення тембрального унісону, єдиної манери вимови голосних, згладжування регістрів співочих голосів, гармонічного ансамблю та ін.

Вищевикладені особливості вивчення й інтерпретації православної духовної музики є основою роботи над духовними творами композиторів XIX — XXI ст. із дисциплін «Хоровий клас», «Хорове диригування», а також у процесі підготовки концертних програм духовної музики академічного хору студентів Харківської державної академії культури.

Список використаних джерел

1. Гобдич М. Ренесанс духовної музики / М. Гобдич // Українська культура. — Київ : Муз. Україна, 2000. — № 1. — С. 30–32.
2. Григорьева Г. В. Русская хоровая музыка 1970 — 80-х годов / Г. В. Григорьева. — М. : Музыка, 1991. — 77 с.

3. Ильин В. П. Очерки истории русской хоровой культуры 2-ой пол. XVII — начала XX вв. / В. П. Ильин. — М. : Сов. композитор, 1985. — 229 с.
4. История и теория русской хоровой музыки. Сб. науч. тр. — Л. : Ленинград. гос. консерватория, 1984. — 110 с.
5. Келдыш Ю. В. Очерки и исследования по истории русской музыки / Ю. В. Келдыш. — М. : Сов. композитор, 1978. — 510 с.
6. Парфентьев Н. К проблеме типологизации явлений русской духовной музыки XX в. / Н. Парфентьев // Церковное пение в историко-литературном контексте: Восток — Русь — Запад. Гимнология / сост. и отв. ред. И. Лозовая ; ред. О. Живаева. — М. : Прогресс-Традиция, 2003. — Вып. 3. — С. 358–365.
7. Пигров К. К. Руководство хором / К. К. Пигров ; под ред. К. Б. Птицы. — М. : Музыка, 1964. — 220 с.
8. Сикур П. И. Воспою тебя. Основы вокальной техники и исполнительства для вокалистов, руководителей хоров, профессионалов и любителей светского и церковного пения / П. И. Сикур. — М. : Русский хронограф, 2006. — 408 с.
9. Сікорська І. Ренесанс духовної музики: погляд творців та виконавців / І. Сікорська // Укр. культура. — 2000. — № 1. — С. 30–32.
10. Холопова В.Н. Русская музыкальная ритмика / В.Н. Холопова. — М. : Сов. композитор, 1983. — 280 с.
11. Шейко В. М. Історія української культури : монографія / В. М. Шейко. — Харків : ХДАК, 2001. — 400 с.
12. Якуб'як Я. Духовна музика в посттоталітарному суспільстві / Я. Якуб'як // Київ : Універсум, 1995. — № 7. — С. 44–45.

References

1. Hobdich M. Renesans dukhovnoii muzyky / M. Hobdich // Ukrainska kultura. — Kyiv : Muz. Ukraina, 2000. — № 1. — S. 30–32.
2. Grigorieva G. V. Russkaia khorovaia muzyka 1970 — 80-h godov / G. V. Grigorieva. — M. : Muzyka, 1991. — 77 s.
3. Pliin V. P. Ocherki istorii russkoi khorovoi kul'tury 2-oi pol. XVII — nachala XX vv. / V. P. Pliin. — M. : Sov. kompositor, 1985. — 229 s.
4. Istoria i teoria russkoi khorovoi muzyki. Sb. nauch. tr. — L. : Leningrad. gos. konservatoria, 1984. — 110 s.
5. Keldysh U. V. Ocherki i issledovania po istorii russkoi muzyki / U. V. Keldysh. — M. : Sov. kompositor, 1978. — 510 s.
6. Parfentiev N. K probleme tipologizatsii yavleni russkoi dukhovnoi muzyki XX v. / N. Parfentiev // Tserkovnoe penie v istoriko-literaturnom kontekste: Vostok — Rus — Zapad. Gimnologia / sost. i otvetstv. red. I. Lozovaia ; red. O. Zivaeva. — M. : Progress-Tradicia, 2003. — Vyp. 3. — S. 358–365.
7. Pigrov K. K. Rukovodstvo horom / K. K. Pigrov ; pod red. K.B. Ptitsi. — M. : Muzyka, 1964. — 220 s.

8. Sikur P. I. Vospoiui tebia. Osnovy vokalnoi tekhniki i ispolnitelstva dlia vokalistov, rukovoditelei khorov, professionalov i liubitelei svetskogo i tserkovnogo penia / Sikur P. I. — M. : Russkii khronograf, 2006. — 408 s.
9. Sikorska I. Renesans dukhovnoi muzyky: pohliad tvortsviv ta vykonavtsiv / I. Sikorska // Ukr. kultura. — 2000. — № 1. — S. 30–32.
10. Kholopova V.N. Russkaia muzykalnaia ritmika / V. N. Kholopova. — M. : Sov. compositor, 1983. — 280 s.
11. Sheiko V. M. Istoria ukrainckoi kultury : monografiia / V. M. Sheiko. — Kharkiv: KHDAK, 2001. — 400 s.
12. Yakubiak Ya. Dukhovna muzyka v posttotalitarnomu suspilstvi / Ya. Yaku-
biak // Kyiv: Universum. — 1995. — № 7. — S. 44 — 45.

■ UDC [783:271.2]:[378:78.071.2]

Boiko V. G., Candidate of Art Criticism, Associate Professor, Head of the Department of Choral Conducting, Kharkiv State Academy of Culture, Kharkiv

ORTHODOX SPIRITUAL MUSIC IN THE PROFESSIONAL TRAINING OF CHORAL CONDUCTORS

The aim of the paper is to highlight some features of the study and interpretation spiritual works of Russian and Ukrainian composers in the preparation of choral conductors.

Research methodology. Some major publications on the subject have been reviewed. Subject of choral art is not widely developed in the research literature. Some amount of literature has been formed within the last two centuries, and has a historical and monographic character. It highlights the methodological and pedagogical problems, and to a greater extent, the legacy of famous choral artists (B. Asaf'ev, D. Lokshin, P. Chesnokov, V. Krasnocshokov, L. Zivov, L. Shamina and other). Some authors have attempted to summarize the practice which was accumulated in choral conducting at the end of the XX cent. However considering specificity of the direction of the existing work related to the choice of illuminated events and personalities, these works cannot provide comprehensive information base for the full theoretical understanding with the further implementation to the education system of special choir conductor and general music.

Results. Development of choral art in Ukraine period of the second half XVII cent. — begin. XXI century. in the historical and chronological sequence is considered. Relationship issues of Ukrainian and Russian Sacred choral musical culture are revealed. It has been found that the maintaining a high level of musical culture and artistic experience gained in earlier times is particularly important in the integration of Ukraine into the European cultural space. Sacred music is considered

in two senses in domestic choral music pedagogy. These are examples of classical and contemporary choral music with high artistic value in the broadest sense, and the music written on religious texts of relevant content and are intended for concert performance in the narrow sense. Both are seen as a means of spiritual and moral formation of personality and spiritual education of the younger generation. An important part of the creative choir, which contributes to the promotion of choral music is a concert and performing activities. Concert performance spiritual works of academic student chorus group determines urgency of building a repertoire. One of the most important features in the interpretation of sacred music is of particular relevance to the text and melody in spiritual writings. In this connection it is necessary to embodiment of the spiritual principle in choral singing. Therefore, should seek to take into account these features in the study and interpretation of sacred music in high school.

Novelty. An attempt is made in this paper to show ways of the selecting of repertoire in the educational process and in the preparation of conductors of choirs.

The **practical significance.** Ukrainian educators may find the information contained in this article useful for determination of the basic principles of concert performing activity, as an important component of the creative work of choral collective.

Key words: musical culture, the Orthodox church culture, spiritual music, individual copyrights features.

Надійшла до редколегії 17.03.2015 р.